

บทที่ 3

เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ซับซ้อนของการเลี้ยงเปิดไถ่ทุ่ง

การสร้างยุทธวิธีในการปรับตัวของแต่ละครัวเรือนสะท้อนให้เห็นถึงการดิ้นรนต่อสู้ของผู้คนที่ยังคงดำรงชีพอยู่ภายใต้การเกษตรในสังคมชนบทไทย ทั้งนี้ ความสามารถในการปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรนั้นมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญต่อเกษตรกรในฐานะที่เป็นผู้ปฏิบัติการที่มีความสามารถในการผสมผสานประสบการณ์ต่างๆ เข้าเป็นยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ พร้อมทั้งแสวงหาหนทางต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาการดำรงชีพของตนและครอบครัว โดยการใช้จ่ายเงินหลากหลายประเภทที่มีอยู่ ตลอดจนการสร้างหนทางในการเข้าถึงและอำนวยการใช้ทุนเหล่านั้น (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2549)

ในบทนี้ผู้ศึกษาจะแสดงให้เห็นว่าการเลี้ยงเปิดไถ่ทุ่งที่เป็นอาชีพของครัวเรือนเกษตรกรนั้น เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องมีการปรับตัวและการต่อรองกันบนความสัมพันธ์ของผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งมีไม่แต่เป็นเพียงการพึ่งพาระบบนิเวศในพื้นที่ทางการเกษตรของชาวนาดังที่ได้กล่าวมาในบทก่อนหน้านี้นั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดทุนนิยมเสรี โดยมีธุรกิจการค้าขายไข่เป็ดที่มีผลประโยชน์มหาศาลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะในสายพานการผลิตสินค้าใดใดนั้นมักจะประกอบไปด้วยผู้กระทำหน้าที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษามุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ผ่านการผลิตและการกระจายสินค้า ซึ่งในที่นี้คือ การผลิตไข่เป็ดไถ่ทุ่งและการกระจายไข่เป็ดไปยังผู้บริโภค โดยผู้ศึกษาได้แบ่งประเด็นในการอภิปรายเป็น 3 ประเด็น คือ (1) ยุทธวิธีการปรับตัวที่แตกต่างหลากหลายของครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเปิดไถ่ทุ่ง (2) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อนบนการผลิตไข่เป็ดไถ่ทุ่ง และ (3) พลวัตของการต่อรองในการดำรงชีพของเกษตรกรผู้เลี้ยงเปิดไถ่ทุ่ง อันสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ ที่เป็นความสามารถที่มีความหลากหลายของเกษตรกรในฐานะผู้ปฏิบัติการ (Actors) ที่เกิดอยู่ตลอดเวลา

3.1 ยุทธวิธีการปรับตัวที่แตกต่างหลากหลายของครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเปิดไถ่ทุ่ง

แม้ในแง่เศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่จะมุ่งเน้นการผลิตให้ได้ปริมาณมากที่สุดเพื่อให้ได้ผลกำไรสูงสุด แต่ผู้ศึกษาพบว่า การผลิตไข่เป็ดเป็นการผลิตที่มีได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือมีทุนที่เป็นเงินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Fredrik Barth เรื่อง “Capital, Investment and the Social Structure of a

Pastoral Nomad Group in South Persia” (1968) ซึ่งศึกษาชนเผ่า Basseri ที่เลี้ยงสัตว์เร่ร่อนในแถบเปอร์เซียได้ พบว่า โดยทั่วไปนักเศรษฐศาสตร์จะมองทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคนทั่วไปมักจะมองทุนในฐานะ “ตัวเงิน” ที่สามารถใช้ได้สารพัดประโยชน์และเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไป แต่ในบริบททางสังคมของชนเผ่านี้กลับมองว่า สัตว์เลี้ยงของพวกเขาเป็นทุนซึ่งมีข้อจำกัดและสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเราสามารถมองทุนได้หลากหลายรูปแบบ ซึ่งจะต้องมองให้ครอบคลุม เคลื่อนไหว ไม่คงที่ สามารถเปลี่ยนรูปได้ จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม พบว่า การผลิตไข่เป็ดของครัวเรือนเกษตรกรนั้น จำนวนฝูงเป็ดและขนาดของฝูงเป็ดขึ้นอยู่กับปัจจัยความสามารถในการจัดการแรงงานที่ใช้ในการดูแลฝูงเป็ดของครัวเรือน (ดูตารางที่ 3.1) ซึ่งโดยมากจะครัวเรือนจะสามารถเลี้ยงเป็ดได้เพียงฝูงเดียวและขนาดฝูงเป็ดก็มีจำนวนอยู่ระหว่าง 1,000 – 4,000 ตัว เท่านั้น

ตารางที่ 3.1 จำนวนเป็ดไล่ทุ่งและการถือครองที่ดินของเกษตรกรในหมู่บ้านนางนา พ.ศ. 2553

เกษตรกร	จำนวนเป็ด (ตัว)	ฝูงที่ 1 (ตัว)	ฝูงที่ 2 (ตัว)	การถือครองที่ดิน (ไร่)	
				ก่อนเลี้ยง	ปี 2553
ลุงธรรม (57 ปี)	1,400	1,400	0	0.50	11.50
ลุงสมคิด (56 ปี)	1,200	1,200	0	21	21
น้านิด (42 ปี)	1,500	1,500	0	0.50	0.50
ลุงมัน (50 ปี)	2,400	2,400	0	10.25	10.25
น้ามาลัย (50 ปี)	2,000	2,000	0	0.25	15.25
พี่บรรจบ (31 ปี)	1,000	1,000	0	2	2
พี่ประสงค์ (45 ปี)	3,000	3,000	0	1	1
น้องแก้ว (25 ปี)	1,000	1,000	0	2	2
น้าสมใจ (46 ปี)	4,000	4,000	0	31.25	31.25
น้าวัดน์ (40 ปี)	3,200	3,200	0	44	44
พี่แจ่ม (44 ปี)	2,000	2,000	0	0.75	0.75
ป้าสายพิน (62 ปี)	4,000	2,500	1,500	6.25	19
ป้าบุญช่วย (53 ปี)	1,300	1,300	0	0.25	0.25
น้าสมหมาย (40 ปี)	1,000	1,000	0	3	3

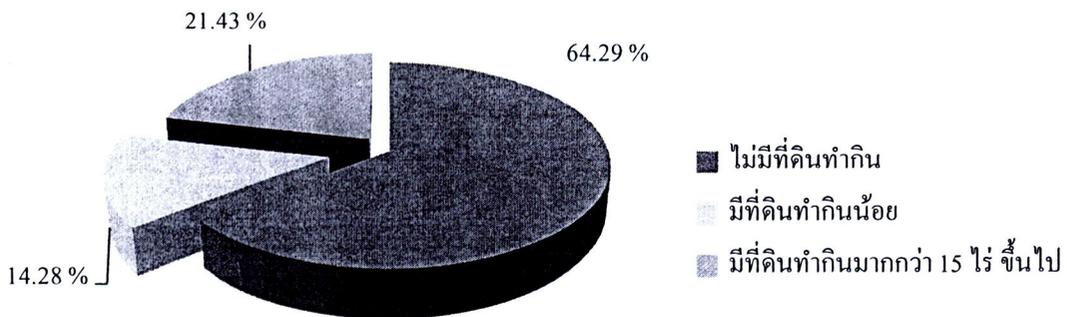
ที่มา: สำนักงานปศุสัตว์อำเภอบางกระทุ่ม (2553) และ จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม (2553)

การปรับตัวของครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งมีทุนสำคัญที่สุด คือ การถือครอง และการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ซึ่งเมื่อจำแนกครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งในหมู่บ้านนางนาตามการถือครองที่ดินก็จะพบว่ามีความแตกต่างกันและสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกิน คิดเป็นร้อยละ 64.29 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งทั้งหมด ซึ่งครัวเรือนกลุ่มนี้จะมีที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยและเคยเป็นชาวนาเช่าที่ดินทำกินและ/หรือแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตรมาก่อน การที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองทำให้ครัวเรือนเหล่านี้ไม่สามารถสะสมทุนได้เช่นเดียวกับครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินทำกินรายอื่นในหมู่บ้าน โดยจะมีเพียงที่ดินที่ใช้สำหรับการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยขนาด 1 งาน – 4 ไร่ เท่านั้น ครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มนี้จะต้องอาศัยพื้นที่ทำการเกษตรของชาวนา ซึ่งโดยส่วนมากจะไม่ได้เป็นกลุ่มเครือญาติของตนเอง แต่อาจเป็นชาวนายอื่นในหมู่บ้าน หรือคนรู้จักที่เป็นชาวนาที่อยู่ในพื้นที่หมู่บ้านอื่น หรือตำบลอื่น การเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรกลุ่มนี้สามารถทำได้โดยผ่านการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเกษตรกรกับชาวนาเจ้าของที่ดินหรือชาวนาผู้เช่าที่ดิน

กลุ่มที่สอง เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินน้อย-ปานกลาง (6-15 ไร่) คิดเป็นร้อยละ 21.43 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งทั้งหมด แต่เดิมเป็นครัวเรือนชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินมาก่อน แต่นำเงินรายได้ที่ได้จากการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งมาซื้อที่ดินในภายหลัง ครัวเรือนในกลุ่มนี้แม้จะมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองส่วนหนึ่งแต่ก็ไม่เพียงพอต่อการใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงเป็ด ซึ่งก็ต้องอาศัยพื้นที่ทำกินของครัวเรือนชาวนาเหมือนกลุ่มแรกเช่นกัน ตัวอย่างครัวเรือนเกษตรกรในกลุ่มนี้คือ ครัวเรือนของนางนิคม (อายุ 54 ปี) เขาเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า เขาเป็นคนจังหวัดพิจิตรและแต่งงานกับลูกสาวสาวคนโตของนางสายทอง ก่อนหน้าที่จะตัดสินใจทำอาชีพเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง เขากับภรรยาทำนาเช่าของพ่อค้าคนจีนแต่ก็ประสบกับการขาดทุนมาโดยตลอด แม้จะมีรายได้จากการจับปลามาทำเป็นปลาขยบข้าง แต่ก็ยังมีรายได้เพิ่มขึ้นไม่มากนัก เขาเล่าถึงสภาพบ้านที่เป็นเพียงกระท่อมไม้หลังเล็กให้พอยู่กันได้ ครัวเรือนของเขามักได้ยินเสียงลูกกุญแจคลอนจากชาวบ้านที่มีฐานะดีกว่าอยู่เนืองๆ เมื่อเห็นว่านางสายทองเลี้ยงเป็ดไข่และมีรายได้ทุกวัน เขากับภรรยาจึงตัดสินใจเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งบ้าง โดยเรียนรู้วิธีการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งจากนางสายทอง ซึ่งหลังจากที่เริ่มเลี้ยงเป็ดได้ไม่นานนัก ด้วยการที่มีความอดทนและการเก็บหอมรอมริบก็ทำให้ครัวเรือนของเขาลืมตาอ้าปากได้ ใช้หนี้สินจนหมด ปลูกบ้านหลังใหม่ ซื้อที่ดิน 15 ไร่ และยังส่งเสียลูกสาวและลูกชายให้เรียนหนังสือได้ด้วย

กลุ่มที่สาม เป็นครัวเรือนเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินของตนเองมากกว่า 15 ไร่ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 14.28 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งทั้งหมด แต่เดิมนั้นครัวเรือนกลุ่มนี้ได้ให้ครัวเรือนชาวนารายอื่นเช่าที่นาของตนเอง แล้วหันไปทำงานนอกภาคเกษตรกรรม เช่น กรีดยางเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรม ซึ่งเมื่อมีอายุมากขึ้นก็ถูกปลดออกจากงาน ยกตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของน้ำสมใจ (อายุ 46 ปี) และสามี ที่เคยทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมแห่งหนึ่งในจังหวัดชลบุรีมาก่อน หรือในกรณีครัวเรือนเกษตรกรที่เคยเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างที่เมื่อธุรกิจก่อสร้างเริ่มอืดตัว ก็กลับมาหมู่บ้านนางนาและหันมาประกอบอาชีพเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของนายวัฒน์ (อายุ 40 ปี) และครัวเรือนลุงสมคิด (อายุ 50 ปี) ซึ่งทำเคยประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้างในจังหวัดเชียงใหม่มาก่อน ครัวเรือนเกษตรกรในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่มีฐานะดี และเป็นเครือข่ายใกล้ชิดกับผู้นำชุมชนและครัวเรือนชาวนาที่มีที่ดินทำกินอยู่มาก ทำให้มีพื้นที่ในการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งมากตามไปด้วย โดยพวกเขาจะใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการขอใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์

แผนภูมิที่ 3.1 สัดส่วนครัวเรือนเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งในหมู่บ้านนางนา จำแนกตามการถือครองที่ดินทำกิน

ลักษณะการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งของเกษตรกรในหมู่บ้านนางนามี 3 รูปแบบ คือ
รูปแบบที่ 1 เกษตรกรจะเริ่มเลี้ยงเป็ดแรกเกิด (อายุ 1 วัน) จนถึงเก็บไข่จำหน่าย และจำหน่ายเป็ดปลดระวาง

รูปแบบที่ 2 เกษตรกรจะเริ่มเลี้ยงเป็ดแรกเกิดถึงแบ่งขายเป็ดสาวส่วนหนึ่ง เป็ดที่เหลือเก็บไข่จำหน่ายและจำหน่ายเป็ดปลดระวาง

รูปแบบที่ 3 เกษตรกรจะเริ่มเลี้ยงเป็ดสาวเริ่มไข่ถึงเก็บไข่จำหน่ายและจำหน่ายเป็ดปลดระวาง

การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งในรูปแบบที่ 1 และรูปแบบที่ 2 ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีที่คินทำกินและกลุ่มเกษตรกรที่มีที่คินทำกินน้อย ซึ่งสองกลุ่มนี้เป็นเกษตรกรที่เริ่มเลี้ยงเป็ดก่อนทำให้มีประสบการณ์และมีความชำนาญในการเลี้ยงเป็ดมากกว่ากลุ่มเกษตรกรที่มีที่คินมากที่เพิ่งหันมาทำอาชีพนี้ภายหลัง

ในการเลี้ยงเป็ดสองรูปแบบแรก เกษตรกรต้องเริ่มอนุบาลเป็ดเล็กที่ยังไม่มีภูมิคุ้มกันทางโรคสูง รวมถึงจะต้องมีระบบการจัดการค่าใช้จ่ายที่ต้องมีการวางแผนและคิดคำนวณไว้ล่วงหน้า เพราะในช่วงเวลาที่เป็ดยังเล็กจนถึงเป็ดสาวเริ่มไข่ เกษตรกรจะยังไม่มีรายได้หลักที่มาจากการขายไข่เป็ด ซึ่งเกษตรกรจะต้องขอกู้ยืมเงินส่วนหนึ่งจากพ่อค้าคนกลางมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือนก่อน โดยเฉลี่ยค่าใช้จ่ายของครัวเรือนเกษตรกรจะอยู่ที่ 10,000-20,000 บาทต่อเดือน ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกร แตกต่างกับในรูปแบบที่ 3 ที่เกษตรกรจะซื้อเป็ดสาวที่พร้อมให้ไข่จากพ่อค้าคนกลางซึ่งสามารถเก็บไข่ขายคืนเงินค่าตัวเป็ดที่มีราคา 100-110 บาท

อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงเป็ดในรูปแบบแรกจะเป็นการเลี้ยงเป็ดที่มีขนาดฝูงเล็กกว่ารูปแบบที่ 2 เพราะเกษตรกรที่เลือกในรูปแบบนี้ส่วนใหญ่จะมีแรงงานในครัวเรือนที่เป็นหลักเพียง 1-2 คนเท่านั้น ขนาดฝูงจะมีเป็ดตั้งแต่ 1,000 – 1,500 ตัว ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของลุงสมคิด (อายุ 56 ปี) ที่เป็นแรงงานหลักในการเลี้ยงเป็ด เพราะเพิ่งมีลูกชายอายุ 2 ขวบทำให้ภรรยาต้องคอยเลี้ยงลูกอยู่บ้าน ส่วนลูกชายอีกสองคนเรียนหนังสืออยู่ในอำเภอเมืองพิษณุโลก ในขณะที่การเลี้ยงเป็ดในรูปแบบที่ 2 แม้เกษตรกรจะมีแรงงานในครัวเรือนเพียง 1-2 คนเช่นกัน แต่ก็ยังอยู่ในวัยแรงงาน ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของพี่คินและพี่แจ่ม (อายุ 45 ปีและ 44 ปี) สามารถเลี้ยงเป็ดที่มีขนาดฝูงใหญ่กว่ารูปแบบแรกเพราะเมื่อเปิดโคเป็นเป็นสาวจะต้องแบ่งขายไปประมาณครึ่งหนึ่ง ขนาดฝูงเป็ดจะมีตั้งแต่ 2,000 – 4,000 ตัว โดยจะแบ่งขายให้กับพ่อค้าคนกลางในราคา 90-95 บาท โดยพ่อค้าคนกลางจะได้ส่วนต่างเมื่อนำไปจำหน่ายให้เกษตรกรที่เลี้ยงเป็ดในรูปแบบที่ 3 ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนของพี่นิค (อายุ 42 ปี) ที่เริ่มเลี้ยงเป็ดสาว 1,500 ตัว สำหรับครัวเรือนที่มีจำนวนสมาชิกหลายคน เช่น ครัวเรือนของป้าสายพิณ (อายุ 62 ปี) ที่มีสมาชิกในครัวเรือนที่อยู่ในวัยแรงงานถึง 4 คน ทำให้สามารถเลี้ยงเป็ดได้ถึงสองฝูงในคราวเดียวกัน โดยฝูงหนึ่งป้าและสามีเป็นผู้ดูแล ส่วนอีกฝูงหนึ่งลูกชายและลูกสะใภ้เป็นผู้ดูแล แต่อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่ลูกสะใภ้คลอดหลานชาย ป้าสายพิณก็จะจ้างลูกจ้างที่เป็นชาวบ้านในตำบลบางกระทุ่มมาเลี้ยงเป็ดให้บ้าง หรือในกรณีครัวเรือนของน้าวัฒน์ ก็ใช้วิธีจ้างลูกจ้างที่สำนักงานจัดงานจังหวัดพิษณุโลกหาส่งมาให้ ลูกจ้างนี้มีทั้งมาจากในตำบลบางกระทุ่มและมาจากจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ยโสธร สุรินทร์ เป็นต้น ให้ดูแลเป็ดรุ่นด้วยค่าจ้างเดือนละ 3,500 บาท ซึ่งเจ้าของเป็ดจะต้องจัดการเรื่องอาหารการกิน ที่พัก เหล้า บุหรี่ และค่ารักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยให้กับลูกจ้างทั้งหมด

“ต้องดูแลให้เขาทุกอย่างเลย อาหารสามมือครบ เหล้า บุหรี่ บางทีนะ เจ้าของไม่สูบแต่เขาสูบก็ต้องซื้อให้ เหล้านี้ต้องซื้อให้ทุกวัน แต่พวกนี้ต้องคอยดูแลให้ดี เพราะถ้าเจอลูกน้องไม่ดี มันจะหลอกเอาไข่เราไปขาย อย่างบางทีที่เราจะเอาข้าวไปส่งให้ มันเก็บไข่เสร็จแล้ว เราก็ถามว่าทำไมไข่ไม่ได้เท่านี้ มันก็ว่าเปิดไข่ไม่ไข่ๆ ที่ไหนได้ พวกเอาไปซ่อนไว้อีกคันนาหนึ่ง พอกลับหลังเราเท่านั้นแหละ แอบขายไข่ให้ชาวบ้านมั่ง แม่ค้ามั่ง พวกนี้บางทีก็ไว้ใจไม่ได้ ลูกน้องนี้เราไม่ได้หาเองนะ มีนายหน้าเขาติดต่อมาอีกที เราก็จ่ายค่านายหน้าไปสองพัน บอกว่ามาจากกรุงเทพ บางทีก็มาจากอีสาน ไข่ที่เอาเงินหนีไปก็มี กว่าเราจะรู้ตัวมันขายไข่เราแล้วหนีไปเฉยๆ เลยก็มี แต่อย่างว่านะ บางคนเขาก็ดี ซื้อ อย่างลูกน้องป่าสายพินันต์ มากันสองคน ตัวเมียคนยโสธร พอแล้วนา ก็มารับจ้างเลี้ยงเป็ด” (สัมภาษณ์นางวัณณ์, 16 มีนาคม 2553)

ผู้ศึกษามีโอกาสสัมภาษณ์ลูกจ้างเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง เธอชื่อพื้ง เธอเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า เธอเป็นคนหมู่บ้านอื่นที่อยู่ห่างออกไปไม่กี่ไกลมากนักและมารับจ้างเลี้ยงเป็ด ในแต่ละวันของการทำงาน พอหลังจากการเก็บไข่เป็ดเสร็จแล้ว พี่ควางก็จะกินข้าวที่ป่าสายพินันต์มาส่งให้ จากนั้นก็จะต้อนฝูงเป็ดออกจากเล้าให้เปิดได้หากิน พี่ควางบอกว่าเธอชอบการรับจ้างเลี้ยงเป็ดมากกว่าไปรับจ้างก่อสร้าง เพราะงานก่อสร้างเป็นที่ต้องทำงานหนักทั้งวันและได้ค่าจ้างเพียงวันละ 200 บาท ถ้าหักค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะค่าอาหารแต่ละมื้อแล้วเธอแทบจะไม่มีเงินเก็บออมเลย แต่การรับจ้างเลี้ยงเป็ดนั้นเธอจะได้รับเงินเดือนที่เป็นเงินก้อนโดยไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องอาหาร และในแต่ละวันเธอก็เพียงแต่คอยระมัดระวังไม่ให้เป็ดไปเหยียบข้าวของชาวนาและคอยต้อนฝูงเป็ดกลับเล้าในยามเย็นเท่านั้น แม้ว่าจะต้องอยู่ล้าพักในยามค่ำคืนแต่เธอก็ไม่ได้หวาดกลัวหรือคิดว่าเป็นสิ่งที่ยากลำบากแต่ประการใด

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่มีจำนวนฝูงเป็ดไล่ทุ่งมากขึ้น ที่เป็นผลมาจากการที่เกษตรกรบางรายที่มีญาติพี่น้องที่มีพื้นที่นามาก ในช่วงทุ่งเปิดจะสามารถขยายฝูงเป็ดได้ถึง 3 ฝูง เช่น กรณีของนายเฉลิม ตัวเขาเองและภรรยาดูแลคนละหนึ่งฝูง และจ้างลูกจ้างอีกหนึ่งฝูง รวมทั้งเกษตรกรที่บางครั้งต้องแยกฝูงเลี้ยง เช่น เลี้ยงเป็ดเล็กเพื่อทดแทนเป็ดสาวฝูงที่ใกล้ปลดระวาง ทำให้พื้นที่เลี้ยงสัตว์มีน้อยลงและบางครั้งก็นำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง ในกรณีที่มีความรุนแรงก็พบว่า บางครั้งก็เกิดการถล่มแก๊งกัน โดยนำยาฆ่าแมลงไปเทลงน้ำในที่นาในช่วงที่เจ้าของเป็ดนอนหลับเวลากลางคืน เมื่อปล่อยเป็ดให้ลงหาอาหาร เป็ดที่โดนสารพิษก็จะเกิดการชักและตาย

“ไอ้คนที่ทำมันก็รู้ตัวมันเอง หากินกับเปิด แต่มาทำร้ายเปิด มันไม่เจริญหรอก ตกใจเหมือนกันนะ ปล่อยเปิดลงมา อยู่ๆ ก็พากันชัก เคี้ยวก็ขา ชี้อันฟ้า ตายไปเป็นร้อยเหมือนกัน ลูกก็เอาเปิดที่ตายใส่รถนี้แหละ (รถชนเปิด) เอาไปให้ผู้ใหญ่บ้านดู เขาเป็นหลานเขย ก็บอกเขาใครไม่รู้เอายามาวางเปิด เขาก็รับไว้แล้วก็ประกาศออกเสียงตามสายให้ จับมือใครดมไม่ได้ แต่เวอร์กรรมมันมีจริงๆ นะ ไม่เชื่อคอยดูเหอะ มันคงไม่พอใจที่ลูกมาแย่งที่ แต่ของอย่างนี้มันก็ขึ้นกับเจ้าของที่เขาว่าจะให้ใคร อย่างลูกนี้ไม่เคยขาดเลยนะ เขาจะไขก็ให้ไข อย่างน้อยก็เป็นแผงขึ้น เขาจะเอาเงินก็ตามใจ แต่พวกเปิดบางคนไม่อย่างนั้น บางทีไปเลี้ยงโนที่เขา ให้ไขเขาสิบหนึ่ง ไม่ให้ก็มีอย่างลูกนี้มาเลี้ยงทีหลังเขา แต่ก่อนญาติๆ เราก็กินที่คนอื่นเลี้ยง พอลูกเลี้ยง เขาก็ให้ลูกแทน เขาก็ต้องเอาญาติ จริงไหม แต่ที่นี้ก็มาหาว่า มาแย่งที่เขา ที่เขาก็ไม่น้อยลง” (สัมภาษณ์ลุงมัน, 15 มีนาคม 2553)

ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกษตรกรจึงต้องมี “การจอบทุ่ง” โดยการนำไขเปิดหรือเงินสดไปค่าตอบแทนให้ชาวนาไว้ล่วงหน้า แต่ในบางครั้งก็อาจมีการกระทบกระทั่งกันของเกษตรกรอยู่บ้างเพราะมีการจอบทุ่งซ้ำซ้อนกัน เช่น กรณีที่เกษตรกรรายหนึ่งไปจอบแปลงนากับสามี แต่มีเกษตรกรอีกรายไปจอบกับภรรยา ซึ่งก็ต้องมีการเจรจาตกลงกัน โดยให้เกษตรกรนำเปิดมาเลี้ยงสลับกันไป เป็นต้น แต่โดยส่วนมากแล้ว เกษตรกรมักจะแบ่งปันพื้นที่เลี้ยงเปิดให้กันมากกว่าการทะเลาะเบาะแว้งกัน

“อย่างช่วงทุ่งเปิด มันก็จะเปิดโล่งๆ กัน เจ้าของนาที่เขาดูข้าวเสร็จเขาก็จะโทรมา ดูข้าวแล้วนะ สุนัขใส่มาแล้วนะ เอาเปิดมาลงได้เลย บางทีไอ้เราก็ดูดอยู่ทางนี้ ก็ต้องให้คนอื่นไปลงแทน ที่นี้พอเขามีที่เหลือ เขาก็โทรมาบอกเรามั่ง แลกกัน ถ้าไม่ไปคราวนี้ คราวหน้าเจ้าของนา เขาก็ให้คนอื่นไป ยังไงก็ต้องไปลงให้เขา ไปช่วยเก็บหอย เก็บข้าวแดง แต่อย่างว่า บางทีคนเห็นแก่ตัวมันก็มี ก็ต้องทำใจ เราอยู่ของเราสงบดีกว่า ไม่ไปแย่งกับใคร บางทีนะรู้ทั้งรู้ว่าเราเลี้ยงตรงนี้มาก่อน แต่มันไม่สน ถือว่าญาติเขามาก ที่นาก็มาก ก็ช่างเขา เราเอาไปเลี้ยงที่อื่น สบายใจกว่า” (สัมภาษณ์น้ำมาลัย, 16 มีนาคม 2553)

มากไปกว่านั้น การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ที่พบว่า ในปัจจุบันมีนกปากห่างที่เป็นนกอพยพใหม่เข้ามาในพื้นที่นี้ ทำให้เปิดถูกแย่งข้าวเปลือกและหอยเชอรี่ไป จากการสังเกตของผู้ศึกษา พบว่า แม่นกชนิดนี้จะช่วยกำจัดศัตรูพืชในนาเช่นเดียวกับเป็ด แต่ต้นไม้บริเวณที่นกปากห่างอาศัยอยู่นั้นจะยืนต้นตาย เพราะนกปากห่างจะอยู่รวมกันเป็นฝูงใหญ่และมักจะถ่ายมูลตรงโคนต้นไม้ทำให้ดินเสื่อมสภาพ ทั้งนี้ เกษตรกรเองก็ต้องคอยจุดประทัดเพื่อไล่นกปากห่างออกที่นาไม่ให้มาแย่งอาหารของเป็ดด้วย สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งมีความยากลำบากในการประกอบอาชีพนี้มากยิ่งขึ้น เกษตรกรบางรายต้องพักช่วงการเลี้ยงเป็ดออกไปนานกว่าเดิม

จากสภาพปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ส่งผลให้ในระดับครัวเรือนเกษตรกรต้องมีการปรับตัวผ่านการสร้างความหลากหลายของการดำรงชีพขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อตอบสนองความต้องการการบริโภคในครัวเรือนของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ค่าใช้จ่ายเพื่อความสะดวกสบายในชีวิต และค่าใช้จ่ายในการส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนหนังสือ ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม ทำให้สามารถแบ่งครัวเรือนเกษตรกรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก เป็นครัวเรือนที่มีที่นาเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นเกษตรกรที่มีที่นาอยู่แล้วและเกษตรกรที่ซื้อที่นาเพิ่มภายหลัง และกลุ่มครัวเรือนเกษตรกรที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง โดยในกลุ่มแรกนั้นหากมีที่นาจำนวนมาก เช่น ในรายครัวเรือนของบรรเจิดที่ภรรยาของเขาเป็นชาวบ้านมาจากตำบลอื่นนั้นมีที่นาอยู่ถึง 55 ไร่ จะให้เช่าที่นา หรือในครัวเรือนของป่าสายพิณที่มีนาอยู่ 19 ไร่จะทำนาเอง รวมทั้งเช่าที่นาเพิ่มอีก 14 ไร่ ทำให้ครัวเรือนมีรายได้จากการทำนาเพิ่มเติมจากการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่ง ในขณะที่ครัวเรือนเกษตรกรในกลุ่มหลังนั้นหากมีเครือข่ายที่มีที่นามากก็จะได้ทำนาฟรี เช่น ครัวเรือนของน้ำสมใจ ที่ทำนาของเครือญาติ 25 ไร่ ก็จะมีรายได้จากการทำนาเช่นเดียวกัน แต่ในรายครัวเรือนที่ไม่มีเครือญาติที่มีที่นาก็มักจะมียาได้ที่มาจากการจับปลาทำปลาอย่างขาย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในช่วงเวลากลางวันหลักจากที่ปล่อยเปิดหาอาหารกินในท้องนาแล้ว จะมีแรงงานในครัวเรือนเพียงคนเดียวที่อยู่เฝ้าฝูงเป็ด ทำให้สมาชิกคนอื่นสามารถนำข่าที่เป็นอุปกรณ์จับปลาสำคัญไปวางในคลองทั้งคลองธรรมชาติและคลองที่ถูกขุดขึ้นมา ทั้งในหมู่บ้านนางนาและหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งกิจกรรมการทำปลานี้สมาชิกที่อยู่ในวัยเด็กก็สามารถได้ เช่น ในครัวเรือนของพี่แจ่มนั้น พบว่า ลูกสาวของเธอที่แม่จะอายุเพียง 6 ปีก็สามารถช่วยแม่ทำความสะอาดปลาที่พี่ชายซึ่งมีอายุ 12 ปีไปจับมา หรือในครัวเรือนของน้ำสมใจและครัวเรือนของน้ำสมหมายก็ใช้เวลาที่ว่างเว้นจากการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งไปปรับทำนาเป็นรายชั่วโมง (ดังที่ได้อภิปรายมาแล้วในบทก่อนหน้า) เป็นต้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การสร้างความหลากหลายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันเป็นที่มาของแหล่งรายได้นั้นเป็นกลวิธีสำคัญในกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ที่ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้

3.2 เครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อนบนการผลิตเปิดไข่ไก่อู๋

ในกระบวนการผลิตเปิดไข่ไก่อู๋นั้น ประกอบไปด้วยผู้ปฏิบัติการต่างๆ ที่ต่างก็มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในกรณีเกษตรกรที่ไม่มีทุนในการจัดหาปัจจัยการผลิต ทำให้พ่อค้าคนกลางมีบทบาทสำคัญทั้งการให้สินเชื่อและการรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรในเดียวกัน การพึ่งพาและการใช้ประโยชน์ในที่ดินของชาวนาและชาวนากับเกษตรกรก็มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ไปในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีความซับซ้อน ซึ่งไม่สามารถใช้มุมมองของการแลกเปลี่ยนเพียงมิติใดมิติหนึ่งเท่านั้น

3.2.1 “ระบบลูกเฒ่า”: ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางและเกษตรกร

ในปี พ.ศ. 2539 เริ่มมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาทำธุรกิจค้าขายไข่เปิดไก่อู๋ในพื้นที่อำเภอ บางกระทุ่ม โดยมีการทำสัญญาตกลงกันระหว่างพ่อค้าคนกลางกับเกษตรกรภายใต้ “ระบบลูกเฒ่า” ซึ่งในระบบนี้พ่อค้าคนกลางจะให้สินเชื่อแก่เกษตรกรที่ไม่มีทุนที่เป็นเงินสดในการสั่งซื้อลูกเปิด หรือในเกษตรกรรายที่ไม่ต้องการอนุบาลลูกเปิดเอง ซึ่งเกษตรกรกลุ่มหลังนี้ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกรที่พึ่งหันมาเริ่มต้นทำอาชีพเลี้ยงเปิดไก่อู๋ ทำให้ยังไม่มีประสบการณ์ในการอนุบาลเปิดเล็ก โดยพ่อค้าคนกลางก็จะเป็นผู้จัดหาเปิดสาวที่พร้อมให้ไข่เปิดมาให้กับเกษตรกร และเกษตรกรจะต้องขายไข่เปิดคืนให้แก่พ่อค้าคนกลางจนกว่าจะครบจำนวนเงินที่พ่อค้าคนกลางลงทุนให้ก่อน ส่วนมากพ่อค้าคนกลางในอำเภอบางกระทุ่มจะเป็นนายทุนท้องถิ่น โดยเกษตรกรในหมู่บ้านนางนา เป็นลูกเฒ่าของพ่อค้าคนกลาง 3 ราย คือ รายแรกเป็นพ่อค้าคนกลางที่ผันตัวเองจากการทำนาและการเป็นนายหน้าส่งแรงงานไปต่างประเทศมาทำธุรกิจค้าไข่เปิด รายที่สองเป็นพ่อค้าคนกลางที่เปลี่ยนจากการทำนามาทำธุรกิจนี้ โดยพ่อค้าคนกลางสองรายแรกนี้เริ่มกิจการมาก่อนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 แต่เริ่มค้าขายกับเกษตรกรในพื้นที่ตำบลอื่นมาก่อน และพ่อค้าคนกลางรายสุดท้ายเคยเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงเปิดไก่อู๋มาก่อน และพึ่งหันมาทำธุรกิจเมื่อปี พ.ศ. 2549

การเริ่มต้นเลี้ยงเปิดไก่อู๋ของครัวเรือนเกษตรกรนั้น พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้สั่งซื้อลูกเปิดเล็กอายุ 1 วันจากโรงฟัก ในการสั่งซื้อลูกเปิดแต่ครั้งพ่อค้าคนกลางจะใช้วิธีการโทรศัพท์สั่งซื้อและโอนเงินเข้าบัญชีธนาคารให้กับเจ้าของโรงฟักก่อน โดยพ่อค้าคนกลางจะได้กำไรจากส่วนต่างของราคาลูกเปิดจริงจากโรงฟักกับราคาที่ขายให้กับเกษตรกร เช่น ราคาที่สั่งซื้อจากโรงฟักเท่ากับ 16 บาท แต่พ่อค้าคนกลางจะนำมาขายให้เกษตรกรในราคา 19 บาท เป็นต้น นอกจากนี้พ่อค้าคนกลางยังจะคิดค่าขนส่งรวมไปด้วย ซึ่งทางโรงฟักจะจัดหาคนขับจ้างขับรถหกล้อสำหรับขนย้ายลูกเปิด โดยมีค่าใช้จ่ายประมาณ 5,000-6,000 บาท (ขึ้นอยู่กับราคาขึ้นลงของราคาน้ำมัน) ลูกเปิดที่พึ่งฟักออกจากไข่จะถูกนำไปใส่กล่องที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 40 เซนติเมตรและยาว 60 เซนติเมตร ด้านข้างจะเจาะเป็นรูรูปวงรีและวงกลม และด้านบนจะเจาะเป็นรูวงกลมเรียงเป็นแถว

10 แถว เพื่อให้อากาศยานถ่ายเทได้สะดวก ภายในกล่องจะมีกระดาษแข็งกันเป็น 4 ช่องสอดสลับกับข้างกล่อง ในแต่ละช่องจะบรรจุลูกเปิดเล็กได้ช่องละ 25 ตัว ลูกเปิดจะถูกขนจากโรงพักในจังหวัดชลบุรี โดยใช้รถหกล้อมาส่งให้ในช่วงเวลากลางคืนราวเวลา 02.00-03.00 น. เพราะต้องออกจากชลบุรีในช่วงเย็น เปิดที่อยู่ในกล่องจะได้ไม่ร้อนมาก ซึ่งถ้าขนส่งในเวลากลางวันเปิดอาจร้อนและตายในระหว่างการขนส่งได้ เมื่อรถขนเปิดนำมาเปิดมามอบให้เกษตรกรจึงจะจ่ายค่าขนส่ง ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ผู้รับจ้างขนเปิดขโมยเปิดหนีไป

การคัดเลือกสายพันธุ์เปิดที่จะนำมาเลี้ยงไล่ทุ่งเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงที่สุด เกษตรกรต้องเรียนรู้และอาศัยประสบการณ์ผ่านการเฝ้าสังเกตปริมาณไข่เปิดที่ได้จากพันธุ์เปิดที่มาจากแต่ละแหล่งซื้อ เช่น สุพรรณบุรี กำแพงเพชร ชลบุรี จนได้ข้อสรุปที่ว่า พันธุ์เปิดไข่ที่ให้ผลผลิตดีที่สุด หรือ ไข่แดงที่สุด ก็คือ พันธุ์ชลบุรี หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “เปิดชล” เป็นเปิดพันธุ์ผสมระหว่างพันธุ์กากิแคมเบลล์กับพันธุ์พื้นเมือง เช่น พันธุ์นครปฐม พันธุ์ปากน้ำ ซึ่งเกษตรกรจะเป็นผู้เลือกสายพันธุ์เปิดที่ต้องการเลี้ยงเอง โดยจะเลือกจากแหล่งที่มาและสายพันธุ์ของลูกเปิด เช่น เปิดจะต้องมาจากแหล่งหรือโรงพักที่เชื่อถือได้ และเกษตรกรยังเรียนรู้จากการสังเกตลักษณะภายนอกของเปิด คือ ต้องเป็นเปิดที่มีขนาดตัวเล็ก รูปร่างปราดเปรียว ลำคอสั้น ขนสีน้ำตาลแกมดำ

กรณีพี่แจ่ม เป็นตัวอย่างคนเลี้ยงเปิดไล่ทุ่งที่สั่งซื้อลูกเปิดจำนวน 3,000 ตัวผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยพ่อค้าคนกลางจะซื้อพร้อมกับเกษตรกรรายอื่นอีก 3 รายเป็น 10,000 ตัว และนำมาขายให้เกษตรกรในราคาตัวละ 20 บาท ซึ่งในราคานี้พ่อค้าคนกลางจะได้กำไรตัวละ 4 บาท ดังนั้นพี่แจ่มจะมีเงินต้นที่รวมค่าจ้างขนส่งเปิด 2,000 บาท เป็นเงินจำนวน 62,000 บาท โดยที่ในระยะเวลา 5 เดือนนี้ เธอจะยังไม่สามารถชำระเงินจำนวนนี้ได้ และต้องรอจนกระทั่งจับเปิดสาวขายคืนให้กับพ่อค้าคนกลาง

มุมมองเกี่ยวกับระบบ “ลูกเล่า” เกษตรกรมักจะมองว่าตนเองเป็นผู้เสียเปรียบและถูกพ่อค้าคนกลางขูดรีดเอากำไรที่ได้ทั้งจากส่วนต่างของราคาเปิดจากโรงพัก ค่าขนส่งลูกเปิดที่เกษตรกรต้องจ่ายให้ ส่วนต่างจากราคาขายตัวเปิดคืนให้กับพ่อค้าคนกลาง เช่น ราคาตัวเปิดจริง 100 บาท แต่พ่อค้าคนกลางจะรับซื้อจากเกษตรกรที่เป็นลูกเล่าในราคา 90 บาท และส่วนต่างของราคาไข่เปิด เช่น ราคาไข่เปิดในท้องตลาดฟองละ 2.5 บาท แต่ลงจะรับซื้อจากเกษตรกรราคาฟองละ 1.8 บาท แต่ในมุมมองของพ่อค้าคนกลางกลับแสดงให้เห็นว่าในระบบเดียวกันนี้ พ่อค้าคนกลางจะต้องอาศัยความซื่อสัตย์ของเกษตรกร เพราะเงินลงทุนที่พ่อค้าคนกลางต้องจ่ายนั้นสูงมาก ตัวอย่างเช่น เกษตรกรรายหนึ่งต้องการเลี้ยงเปิดสาว 2,000 ตัว พ่อค้าคนกลางก็ต้องลงทุนเป็นจำนวนถึง 180,000 บาท

“ผมก็บอกพวกเขาว่าต้องซื้อสัตว์นะ ฉันจะเจ๊งได้ง่ายๆ เลย ถ้าไม่ซื้อผมจะให้โอกาสแค่สองครั้ง จากนั้นใครจะอยู่ก็อยู่ ใครจะไปก็ไป ผมเป็นคนพูดตรงๆ อย่างนี้ละ ผมลงทุนคนหนึ่งเนีย แสนห้า สองแสน อย่างน้อยแสนสาม พอผมลงไปแล้วก็ต้องมาเก็บไข่ อย่างสมมุติเปิดเนีย ถ้าเข้าซื้อเองก็ตัวละร้อย แต่ถ้าผมซื้อก็ไม่ถึงนะ ตัวละ 95 บางครั้งก็ 90 ผมก็มาบวก 10 บาท อย่างคนแถวสุพรรณ อ่างทอง ถ้าเขามาลงให้ผมตั้งไปแล้วผมจะขายให้ลูกเลี้ยงยังงี้ ก็ต้องต่อรองกัน อย่างบางทีจะขายให้ผม 110 ผมก็ซื้อไม่ได้ เขาต้องขายให้ลูกเค้า 100 105 บางทีนะ ลูกเค้าผมเขาไปซื้อเอง เขาก็ซื้อแพงกว่าซื้อของผมด้วยซ้ำ ผมลงทุนทีหนึ่งหลายล้าน เขาก็ต้องเข้าใจว่าผมพ่อค้าคนกลาง ผมก็ต้องได้บ้าง เมื่อก่อนผมตก 30 เล้าขุน แต่ตอนนี้เก็บไข่ยาก ยังมีนกปากห่าง ยังมีคนไหนลักไข่ขายอีกนะ ตอนนี้ผมเหลือ 16 เล้า เลือกลงแต่เล้าดีดี พวกที่ไม่ซื้อตรงผมก็ไม่อยากจะลงทุนให้แล้ว” (สัมภาษณ์พ่อค้าคนกลางรายหนึ่ง, 6 มกราคม 2554)

ในหนึ่งรอบการผลิต (18 เดือน) ที่เกษตรกรต้องดูแลเปิด พวกเขาจะต้องจัดหาเวชภัณฑ์ต่างๆ ทั้งน้ำยามาเชื้อโรค วัคซีน และยาบำรุง ก่อนการนำเป็ดเล็กเข้ามาอนุบาลในโรงเรือน เกษตรกรต้องฉีดพ่นน้ำยามาเชื้อโรค โดยการอนุบาลเป็ดเล็กในโรงเรือนจะใช้เวลาประมาณ 3 สัปดาห์ ทั้งนี้ ในช่วง 3 วันแรกเกษตรกรจะต้องคอยดูแลเปิดเป็นพิเศษเพราะเป็นช่วงที่เปิดยังเหนียว ถ้าจากการเดินทางและยังไม่มีภูมิคุ้มกัน โรค หากเกษตรกรดูแลไม่ดี จะทำให้เป็ดมีโอกาสตายสูงมาก ในช่วงเวลากลางคืนเกษตรกรจะต้องนอนเฝ้าเปิดเหล่านี้อย่างใกล้ชิด และในสัปดาห์แรก เกษตรกรจะให้อาหารเป็ดเล็กเพียงอย่างเดียว โดยเกษตรกรจะซื้ออาหารผ่านพ่อค้าคนกลางในราคากระสอบละ 480 บาท ตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่เลี้ยงเป็ดเล็ก 3,000 ตัวจะใช้อาหารสัตว์ที่บรรจุถุงละ 30 กิโลกรัม 2 ถุงต่อวัน อาหารเป็ดเล็กนี้เกษตรกรจะซื้อผ่านพ่อค้าคนกลางที่จะนำมาอาหารสัตว์จากโรงงานผลิตอาหารสัตว์ในจังหวัดพิษณุโลกมาให้ที่โรงเรือน

ในเดือนมีนาคม 2553 ผู้ศึกษามีโอกาสไปเยี่ยมโรงเรือนอนุบาลเป็ดเล็กของพี่แจ่ม เธอและสามีมีลูกชายหญิงอย่างละ 1 คน ลูกสาวคนเล็กอายุ 6 ปี มักจะผู้ที่คอยช่วยแม่เลี้ยงเป็ด โดยใช้ถ้วยพลาสติกตักอาหาร ไข่เล็กออกจากกระสอบใส่ในหม้อหุงข้าวที่ไม่ใช่แล้ว นำตักไปใส่รางอาหารที่มีทรงกลมและแบนที่คัดแปลงโดยการเอายางรถจักรยานยนต์เก่าและใช้กระสอบเก่าซ้อนด้านบนวางไว้ 5 จุด และมีรางน้ำสีขาวลักษณะเป็นรูปไข่วางไว้ 6 จุด รอบๆ โรงเรือนเพื่อให้เป็ดสามารถเข้ามากินอาหารและน้ำได้ตลอดเวลา ในน้ำที่ให้เป็ดกินจะผสมยาบำรุงที่ซื้อมาจากสำนักงานปศุสัตว์อำเภอบางกระทุ่มในราคาของละ 100 บาท

โรงเรียนอนุบาลเปิดถูกสร้างเชื่อมต่อกับตัวบ้านที่เป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง ภายหลังจากที่รัฐบังคับให้เกษตรกรเลี้ยงเป็ดในระบบโรงเรียนปิด แต่การที่ครัวเรือนของพี่แจ่มมีเพียงที่ดินที่ใช้ปลูกสร้างบ้านเพียง 1 งาน เธอจึงต้องสร้างโรงเรียนโดยวิธีการต่อคานออกไปจากตัวบ้านออกไปราว 6 เมตร หลังคามุงด้วยสังกะสีแผ่นยาว บริเวณช่อด้านบนมีสายไฟห้อยระโยงต่อด้วยไฟดวงกลม 2 หลอดและหลอดไฟยาว 1 หลอดที่ถูกมัดติดกับเสากลางโรงเรียน ซึ่งหลอดไฟเหล่านี้จะช่วยให้ความอบอุ่นแก่ลูกเปิดในช่วงเวลากลางคืน เพราะเมื่อใกล้รุ่งเช้าอากาศจะมีอุณหภูมิต่ำลง ประตูทางเข้าโรงเรียนทำด้วยไม้ไผ่สานอย่างง่าย ๆ ด้านในของโรงเรียนทางด้านซ้ายมือมีเป็ดที่ทำจากเชือกไนลอนผูกโยงกับเสาของโรงเรียนที่ในช่วงเวลากลางคืนพี่แจ่มต้องมานอนเฝ้าลูกเปิด บางครั้งลูกสาวของเธอจะกางเต็นท์ผ้าใบนอนเป็นเพื่อนอยู่บริเวณด้านหน้าของโรงเรียน ส่วนบริเวณพื้นโรงเรียนนั้น พี่แจ่มจะใช้ผ้าตาข่ายสีน้ำเงินปูพรมไว้ทั่วเพื่อช่วยทำให้พื้นไม่ชื้นและและสกปรก เมื่อเปิดถ่ายของเสียลงไป และด้านข้างของโรงเรียนก็ใช้ตาข่ายที่มีตาห่างๆ ล้อมรอบผนังทุกด้านเพื่อป้องกันไม่ให้นกบินเข้ามาภายในโรงเรียนได้

ภาพที่ 3.2 การอนุบาลเปิดเล็กในโรงเรียน

ในสัปดาห์ที่ 2-3 เกษตรกรจะเริ่มเตรียมความพร้อมของลูกเปิดในการออกอาหารในทุ่งนา โดยจะผสมอาหารสัตว์กับข้าวเปลือกที่ซื้อจากชาวนาในราคาเกวียนละ 7,000 - 8,000 บาท (ราคาปี พ.ศ. 2553) และบางครั้งเกษตรกรก็จะผสมอาหารสัตว์กับเมล็ดหญ้าข้าวเนก ซึ่งเป็นวัชพืชในนาข้าว มีลักษณะลำต้นคล้ายต้นข้าว ใบเรียวยาว เมล็ดออกทรงคล้ายกับรวงข้าว เมื่อแกะเปลือกออกที่มีสีน้ำตาลเหลือบดำมันเมื่อออกจะมีเมล็ดโนเป็นแกนสีขาวขุ่นคล้ายเมล็ดข้าวเหนียว ซึ่งเมื่อ

รดเกี่ยวข้าวในนาที่จะเกี่ยวเอารวงหญ้าข้าวเนคติดไปด้วย พอโรงสีสีข้าวเสร็จก็จะแยกหญ้าข้าวเนคออกจากข้าวขายให้กับเกษตรกรในราคากระสอบละ 4 บาท ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ช่วยให้เกษตรกรประหยัดค่าอาหารสัตว์ที่ต้องซื้อผ่านพ่อค้าคนกลางได้อีกทางหนึ่งด้วย เป็ดเล็กจะค่อยๆ เริ่มคุ้นชินกับการกินข้าวเปลือก ซึ่งเมื่อเกษตรกรนำไปเลี้ยงในที่นา เป็ดจะเรียนรู้ที่จะหากินเศษข้าวเปลือกที่ตกหล่นได้เอง

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มเลี้ยงเป็ดเล็กจนกระทั่งจำหน่ายเป็ดปลดกระวาง เกษตรกรจะต้องฉีดวัคซีนให้เป็ด เมื่อเป็ดอายุได้ 2 เดือนจะฉีดวัคซีนป้องกัน โรคกาฬโรคเป็ด (Duck Plague)¹ หรือที่เกษตรกรเรียกว่า “เพ็ล็ค” และฉีดวัคซีนป้องกัน โรคคอหิวคอตเป็ด² 1 ครั้ง หลังจากนั้นจะต้องคอยฉีดวัคซีนป้องกัน โรคกาฬโรคเป็ดให้กับเป็ดอีกทุกๆ 2 เดือน แต่เดิมที่เกษตรกรยังไม่มีความรู้และความชำนาญในการฉีดวัคซีน เกษตรกรก็จะใช้วิธีการติดต่อบ้างตัวแทนของร้านจำหน่ายพันธุ์สัตว์และเวชภัณฑ์ต่างๆ ที่อยู่ในตัวอำเภอเมืองพิษณุโลกมาฉีดวัคซีนให้เป็ดในราคาตัวละ 1 บาท ต่อมาพวกเขาได้เรียนรู้และสังเกตวิธีการฉีดวัคซีนจากตัวแทน แล้วลองปฏิบัติเอง ทำให้เกษตรกรไม่เสียค่าใช้จ่ายที่เป็นค่าจ้างฉีดวัคซีนนี้อีก เกษตรกรจะไปซื้อวัคซีนมาจากสำนักงานปศุสัตว์อำเภอ บางกระทุ่มที่มีราคาถูกกว่าราคาที่ขายตามท้องตลาดหรือการซื้อผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยวัคซีนโรคกาฬโรคเป็ดมีราคาขวดละ 200 บาท (1 ขวดบรรจุ 200 โด๊ส³) และวัคซีนคอหิวคอตเป็ดมีราคาขวดละ 100 บาท (1 ขวดบรรจุ 100 โด๊ส) เกษตรกรต้องเก็บรักษาวัคซีนให้อยู่ในห้องอุณหภูมิที่ต่ำอยู่เสมอ เกษตรกรจะใช้วิธีการนำวัคซีนใส่กระดิกที่บรรจุน้ำแข็งและเอามาไว้ใส่ตู้เย็นที่บ้านของตนเอง จากนั้นในช่วงเย็นที่ตอนฝูงเป็ดกลับแล้วจึงจะฉีดวัคซีน ซึ่งเกษตรกรต้องแบ่งเป็ดออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ประมาณ 20-30 ตัว และทำเล้าไว้สองเล้าแยกกัน เพื่อให้สามารถแน่ใจว่าเป็ดได้รับการฉีดวัคซีนครบทุกตัว การฉีดวัคซีนจะต้องผสมวัคซีนกับน้ำยาทำลายและใช้เข็มฉีดยาที่มีลักษณะเป็นหัวปั๊มและมีสายดูดวัคซีนออกมาจากขวดเพื่อฉีดเข้าไปปากของเป็ด โดยที่จะฉีดวัคซีนให้เป็ด 1 โด๊สต่อตัว ในระหว่างการฉีดวัคซีนต้องใช้แรงงานอย่างน้อยสองคนให้ช่วยกันจับส่วนคอและรวบขาของเป็ดไว้ เพราะเป็ดมักจะมียอาการตื่นตกใจง่ายและคอยตระกายขาจนอาจทำให้กรงเล็บตัวถูกตัว

¹ โรค Duck Plague or Duck Virus Enteritis เกิดจากเชื้อไวรัสประเภทเฮอร์ปีไวรัส (Herpes Virus) เป็นโรคระบาดที่ร้ายแรงเพราะสามารถเกิดขึ้นกับเป็ดทุกระยะ มีอัตราการตายสูงถึงร้อยละ 50-100 เป็ดจะแสดงอาการซึม ท้องร่วง เบื่ออาหาร ปีกตกไม่ค่อยเคลื่อนไหว

² โรคคอหิวคอตเป็ด (Duck Cholera) เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *Pasturella multocida* อาการแบบเฉียบพลันเป็ดจะชักตายกะทันหันโดยไม่แสดงอาการ อาการแบบรุนแรง เป็ดจะซึม เบื่ออาหาร กระจายน้ำจืด มีไข้สูง ท้องเสีย ขนยุ่งไม่เป็นระเบียบ มีน้ำมูกไหลจากจมูก ปาก ไช่ลด ถ่ายเป็นน้ำเมือกสีขาวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเขียว อาการแบบเรื้อรัง ซ้อเข้าและทำอึกเสบบวม มีของเหลวไหลออกจากจมูกและตา ไช่ลด (พินิจ ลำควนหอม, 2531)

³ อัตราส่วน 1 Doses เท่ากับ 0.5 มิลลิลิตร

เกษตรกรจนเกิดขาดแคลนได้ จะเห็นได้ว่า การใช้แรงงานในครัวเรือนของเกษตรกร ทั้งสมาชิกที่อยู่ในวัยแรงงานหรือวัยเด็ก เป็นการช่วยลดต้นทุนการผลิตได้เป็นอย่างดี ทำให้เกษตรกรมีกำไรจากการผลิตเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ผ่านการเรียนรู้ในเรื่องการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งภายในครัวเรือนอีกด้วย

ภาพที่ 3.3 การฉีดวัคซีนโดยใช้แรงงานในครัวเรือนของเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับเกษตรกรก็ไม่ได้เป็นความสัมพันธ์แบบชู้รักอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างทั้งสองฝ่ายอยู่ด้วย จากการที่ผู้ศึกษามีโอกาสพูดคุยกับลุงสวัสดิ์ที่เคยเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งมาก่อน เขาเล่าให้ฟังว่า เขาตัดสินใจเปลี่ยนมาทำอาชีพค้าขายไข่เป็ดเพราะพื้นที่เลี้ยงเป็ดลดลง โดยเขาขอยืมเงินจากพี่สาวมาใช้ลงทุนซื้อเป็ดให้กับเกษตรกร หรือ “ลูกเฒ่า” และซื้อรถกระบะหนึ่งคัน หลังจากนั้นเขาและภรรยาก็นำไข่เป็ดไปขายยังพื้นที่จังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลุงสวัสดิ์บอกว่า การที่เขาเคยเป็นเกษตรกรมาก่อนทำให้เข้าใจระบบการเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งเป็นอย่างดี ในยามที่ทุ่งปิดซึ่งทำให้ไข่เป็ดลดลง เขาจะบอกให้ลูกเฒ่าของตนเองระมัดระวังในการใช้จ่ายเงินให้มาก และหากลูกเฒ่ารายใดที่มีความจำเป็นเดือดร้อนเขาก็จะให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่

“แต่ก่อนก็เลี้ยงเป็ดนี้แหละ แต่คนมันเลี้ยงกันมากนะ เดียวนี้ ที่ให้เป็ดลงก็ต้องแย่งกัน ก็เลยลองมาส่งไข่ดู ที่แรกเลยไม่มีรู้จักใครเลยนะ เอาไข่ขึ้นรถไปขายไม่ได้เลย ไม่รู้จะทำยังไง เลยเอาไปเร่ขายในตลาดนัดไปทั่ว นอนมันในรถนี้แหละ พอเที่ยวสองนี้เจ้าของร้านเขาก็จำเราได้ เขาก็ถามว่าจะมาส่งประจำเลยไหม บอกว่าต้องประจำสิ เรามีลูกตัวเอง ไข่ก็ต้องมีป้อนเขาได้ตลอด... ก็บอกลูกเค้าแหละนะ ช่วงนี้เอ็งประหยัดๆ กันหน่อย ถ้าไม่มีจริงๆ ก็ให้มาเอาไป ช่วยเหลือกันได้ก็ช่วยไป เราเคยอยู่ตรงนั้นมาก่อน ใครจำเป็นก็มาเอาไป อย่างบางทีเราเองก็ไม่มีเงินหมุนเลยนะ เอาไปลงเป็ดให้หมดเลย ก็ต้องไปยืมพี่ๆ น้องๆ กันมาให้เขาก่อน อย่างช่วงนี้หุงปิด ไข่ก็ได้น้อย”
(สัมภาษณ์ลุงสิน, 11 มกราคม 2554)

โดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งและพ่อค้าคนกลางนั้นเป็นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายมิได้เป็นความสัมพันธ์ในเชิงการซื้อหรือเอาเปรียบเท่านั้น แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันอยู่ด้วย ทั้งนี้ก็เป็นเพราะทั้งสองฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ที่ทับซ้อนกันภายใต้การผลิตไข่ไล่ทุ่ง นั่นเอง

3.2.2 การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจระหว่างเกษตรกรกับเจ้าของที่ดิน

การเลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งนั้น เกษตรกรมีความจำเป็นจะต้องพึ่งพาอาศัยที่ดินของชาวนาและชาวสวนเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยนับตั้งแต่เป็ดมีอายุครบ 3 สัปดาห์ จนกระทั่งปลดระวางเป็ดเมื่อมีอายุ 18 เดือน เกษตรกรจะต้องการเคลื่อนย้ายฝูงเป็ด ไปยังพื้นที่นาที่มีการติดต่อชาวนาไว้ก่อนแล้ว จากการทำจำนวนเกษตรกรเพิ่มขึ้นส่งผลทำให้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง (ดังที่ได้อภิปรายมาในบทก่อนหน้า) และส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับชาวนาที่เคยเป็นการพึ่งพาอาศัยกันก็มีลักษณะของการแลกเปลี่ยนในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ในสถานการณ์ปัจจุบันที่น้ำมันมีราคาแพงมากขึ้น ชาวนาบางรายที่เคยสูบน้ำเข้าแปลงนาเพื่อเตรียมไถดินเอง ก็เริ่มให้เกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งสูบน้ำให้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการขอใช้พื้นที่เลี้ยงเป็ด หากเกษตรกรปฏิเสธไม่ทำตามที่ชาวนาเรียกร้อง ชาวนาก็จะให้เกษตรกรรายอื่นใช้ที่ดินแทน ทำให้ทั้งสองฝ่ายก็ต้องตกลงแบ่งค่าน้ำมันที่ใช้สูบน้ำกัน แต่อย่างไรก็ตาม การที่ชาวนาใช้สารเคมีต่างๆ ในการทำนามากขึ้น ทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งต้องเว้นระยะเวลาหลังจากที่ชาวเกี่ยวข้าวเสร็จประมาณหนึ่งสัปดาห์เพื่อรอให้สารเคมีที่ตกค้างในนาเสื่อมสลายไปก่อนที่จะนำเป็ดลงไปเลี้ยง การเว้นช่วงเวลานี้เองถือเป็นการต่อรองอย่างหนึ่งของเกษตรกร เพราะหากชาวนาบางที่ ต้องการทำนาในรอบต่อไปก็จะต้องเป็นฝ่ายสูบน้ำเข้าที่นาเอง

“ชาวบางคนเดี๋ยวนี้ก็ฉลาด อย่างว่านะ น้ำมันมันแพง เขาก็ไม่จ้อเราเท่าไรหรอก ใ้อ้วพวกเปิดบางคนมันก็อยากได้ที่นะนะ ก็ต้องยอมสูบน้ำ ที่ไม่มีสูบก็เติมน้ำมันให้ แต่ก็มีบางทีก็เหมือนช่วยๆ กันนั่นแหละ ชาวบางเขาก็ออกตังค์ให้ครึ่งหนึ่ง ยังไงสองอาชีพนี้ก็ต้องพึ่งกัน อย่างบางที่เขารีบ เขาจะสูบน้ำเข้าเอง ทีนี้ก็ต้องเสี่ยงเอาว่าเปิดจะเจอดีหรือป่าว บางทีเอาไปลงนี่ อาการป้อแป้เลย ขาปัดขาเป๋ โคนขาแน่นอน ก็ต้องรีบด้อนขึ้น ตัวไหนอาการหนักก็เอากลับบ้านเอาไปอนุบาล รอให้แข็งแรงก่อนจะปล่อยกลับฝูง” (สัมภาษณ์ที่แจ่ม, 16 มีนาคม 2553)

เมื่อเกษตรกรปล่อยให้ฝูงเปิดเก็บหาอาหารที่อยู่ในนาจนหมด ก็จะเคลื่อนย้ายไปยังที่นาแปลงใหม่ การเคลื่อนย้ายฝูงเปิดที่มีจำนวนนับพันตัวจากพื้นที่นาหนึ่งไปยังอีกพื้นที่นาหนึ่งจะต้องอาศัยการสังขมประสพการณอย่างมาก โดยเกษตรกรจะมีต้องรถหลักหรือที่เกษตรกรเรียกว่า “คอนโคเปิด” เพื่อใช้ในการเคลื่อนย้าย รถนี้จะถูกดัดแปลงสร้างด้วยเหล็กให้เป็นชั้นๆ เรียงกันขึ้นไป 4 - 5 แถว มีส่วนแบ่งตรงกลางทำให้กลายเป็นกรงขนาดเล็ก 8 - 10 กรง เพื่อป้องกันไม่ให้เปิดเหยียบกันระหว่างการเดินทาง แต่ละกรงจะมีประตูปิดไว้อย่างแน่นอนหนา แต่ถ้าในกรณีที่เกษตรกรไม่มีรถก็ต้องจ้างรถขนเปิด ซึ่งมีราคาตั้งแต่ 500 บาทขึ้นไป ขึ้นอยู่กับระยะทางและจำนวนเปิดที่จะเคลื่อนย้าย หรือหากเกษตรกรรายใดเป็นเครือญาติกับเกษตรกรที่มีรถขนเปิดก็จะไหว้วานให้ขนย้ายให้ และจ่ายค่าน้ำมันให้กับเจ้าของรถ

วิธีการด้อนเปิดขึ้นรถจะต้องใช้ดาข่ายล้อมรอบฝูงเปิดเอาไว้ทั้งหมด ดาข่ายที่ล้อมไว้นี้จะมีส่วนหนึ่งที่เป็นรูปทรงกรวยอยู่เข้าสู่ทางเดินที่มีสะพานเหล็กเชื่อมระหว่างพื้นดินกับปากกรง บริเวณพื้นสะพานเหล็กนี้จะมีลักษณะเป็นตะแกรง ด้านข้างถูกล้อมด้วยเหล็กเส้นยาวขนานกันกรวดด้วยเหล็กแผ่นที่เป็นดาข่ายถี่ๆ ป้องกันไม่ให้เปิดตกไปจากสะพาน จากนั้นเกษตรกรจะค่อยๆ ทอยด้อนฝูงเปิดขึ้นประมาณคราวละ 300-450 ตัว ให้เข้าไปอยู่ในกรงแต่ละกรง และเมื่อไปถึงที่หมายเกษตรกรก็จะใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการด้อนฝูงเปิดลงจากรถให้ลงสู่พื้นที่นาแปลงใหม่

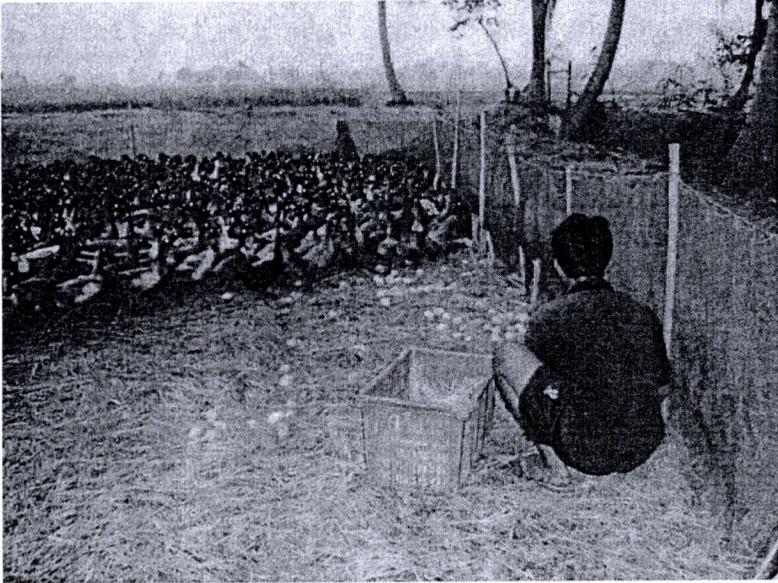
ภาพที่ 3.4 การเคลื่อนย้ายฝูงเป็ด

เมื่อเป็ดมีอายุครบ 2 เดือนจะเริ่มเป็นเป็ดรุ่น หรือที่เกษตรกรเรียกว่า “เป็ดเฮ” คือ เป็ดจะมีอาการตื่นตระหนกและวิ่งเฮโลกันตลอดเวลาราวกับว่ามีสัตว์อื่นหรือคนลอบเข้ามาทำร้าย ในช่วงเวลานี้เกษตรกรจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงไม่ใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่อยู่ใกล้กับแหล่งชุมชนเพราะจะสร้างความรำคาญและรบกวนชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับเล้าเป็ด จนกระทั่งเมื่อเป็ดมีอายุ 4 เดือนอาการดังกล่าวจะหายไปและเริ่มกลายเป็นเป็ดสาวที่ชอบการจิกใช้ขนหรือที่เกษตรกรเรียกว่า “เป็ดแตงตัว” ซึ่งหมายถึงช่วงเวลาที่เป็ดเตรียมตัวเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์เต็มที่

“มันจะเป็นของมันอย่างนั้น แปลกเหมือนกันนะหนู เหมือนกับเด็กวัยรุ่น เฮ เฮ เฮ กันยังกับใครจะมาทำอะไรให้ กลางคืนนี้ไม่ต้องหลับต้องนอนกันเลย เสียงมันดังมาก บางทีเราก็ดกใจกลัวว่าจะมีหมาจะแหยมมันมั่ง ต้องคอยลุกมาดูทั้งคืน แต่ก็ไม่เห็นมีอะไรนะ” (สัมภาษณ์ลุงมัน, 15 มีนาคม 2553)

เกษตรกรจะเริ่มได้รับผลผลิตและมีรายได้ เมื่อเป็ดเริ่มมีการถ่ายขนครั้งแรกและเริ่มให้ไข่ใบแรกเมื่อมีอายุครบ 4.5 – 5 เดือน ซึ่งปกติเป็ดจะถ่ายขนปีละครั้ง เป็ดสาวจะเริ่มออกไข่เวลาประมาณ 02.00 – 03.00 น. เกษตรกรจะเก็บไข่เป็ดเวลาประมาณ 05.00 น. ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ฟ้าเริ่มสว่างและมองเห็นไข่เป็ดแล้ว และหลังจากที่รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว จึงจะปล่อยเป็ดออกจากเล้าเพื่อให้เป็ดได้กินอาหารและเล่นน้ำ ตลอดทั้งวัน ในกรณีที่เป็ดได้รับอาหารอย่างเต็มที่และไม่มีความเครียดจะให้ผลผลิตมากถึงร้อยละ 80 ของจำนวนเป็ดทั้งฝูง ผลผลิตที่ได้ในแต่ละวัน

นอกจากเกษตรกรจะขายคืนให้กับพ่อค้าคนกลางแล้ว ยังนำไข่เปิดที่ได้ไปให้กับชาวนาเพื่อเป็นการจูงใจเอาไข่ลวงหน้า ก่อนจะนำเปิดไปเลี้ยงในที่ดินของชาวนารายนั้นๆ

ภาพที่ 3.5 เกษตรกรเก็บไข่เปิดยามรุ่งเช้า

ปัญหาความขัดแย้งสำคัญระหว่างเกษตรกรและชาวนามักเกิดขึ้นจากความเสียหายที่เปิดอาจพลัดหลงเข้าไปเหยียบย่ำในแปลงนาของชาวนา ในระหว่างวันเกษตรกรจะต้องคอยเฝ้าระมัดระวังไม่ให้เปิดพลัดหลงไปแปลงนาอื่น โดยเฉพาะแปลงนาข้างเคียงที่ข้าวออกรวงไปแล้ว เพราะหากเป็นแปลงนาที่ต้นข้าวที่ยังเพิ่งเริ่มหว่านหรือยังไม่ออกรวง แม้เปิดจะเหยียบย่ำแต่ต้นข้าวก็จะสามารถฟื้นตัวได้ ในขณะที่หากต้นข้าวออกรวงแล้ว เมล็ดข้าวจะหลุดร่วงออกจากรวงเสียหายได้ ซึ่งเกษตรกรจะต้องรับผิดชอบจ่ายค่าสินไหมให้กับชาวนา ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ที่เปิดทำให้เกิดความเสียหาย

จากนั้นในช่วงเวลาเย็นเกษตรกรผู้เลี้ยงเปิดไล่ทุ่งจะต้องคอยสังเกตว่าเปิดได้รับอาหารเพียงพอหรือไม่ โดยจะดูจากความสมบูรณ์ของกระเพาะอาหารของเปิด หากเปิดยังกินได้ไม่เต็มอิมพออาจจะเลื่อนเวลาในการด้อนฝูงเปิดกลับเล้าอีกเล็กน้อย หรืออาจจะต้องเปิดกลับเข้าเล้าแล้วให้อาหารเสริม เช่น อาหารสัตว์ ข้าวเปลือก หรือหญ้าขี้ฉาง เกษตรกรจะต้องตักน้ำและหวนน้ำจากแปลงนาที่ชาวนาทำการสูบน้ำมาใส่กะละมังวางไว้รอบๆ เล้า เพื่อให้เปิดได้กินน้ำในช่วงเวลากลางคืน เกษตรกรจะสร้างเล้าเปิดชั่วคราวขึ้นโดยใช้ตาข่ายที่มีเชือกร้อยเป็นเส้นยาวและใช้ไม้ปลายแหลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 เซนติเมตรตอกเป็นหมุดยึดเป็นช่วงๆ เพื่อป้องกันไม่ให้

แนวเต้าลุ่มลง ความห่างระหว่างหลักไม้แต่ละอันกว้างราว 2 – 3 เมตร เต้าอาจจะเป็นรูปวงกลมหรือสี่เหลี่ยมก็ได้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพพื้นดินของที่ที่นั้น

สำหรับการทำความสะอาดร่างกายของเกษตรกรนั้น หากอยู่ใกล้กับหมู่บ้านนางา เกษตรกรก็จะสลับกันไปอาบน้ำที่บ้านของตนเอง แต่ถ้าหากอยู่ต่างหมู่บ้านก็อาจขอใช้ห้องน้ำของชาวบ้านหรือของวัด และในกรณีที่อยู่ไกลแหล่งชุมชนก็จะอาศัยน้ำจากบ่อบาดาลที่ชาวนาสูบเข้าแปลงนา ส่วนในช่วงเวลากลางวัน เกษตรกรจะต้องนอนเฝ้าฝูงเป็ดเพื่อคอยระวังไม่ให้มีคนมาทำร้าย และลักค้อนเอาฝูงเป็ดไป รวมทั้งต้องคอยระวังไม่ให้สุนัขของชาวบ้านหรือสุนัขจรมาคาบเป็ดไปกิน คราวเรือนที่มีเพียงสามีภรรยา ก็จะมานอนเฝ้าเป็ดด้วยกัน แต่ในคราวเรือนที่มีลูกที่ต้องเรียนหนังสือ สามีมักจะเป็นผู้เฝ้าฝูงเป็ดเพียงลำพัง โดยในเวลาเช้าภรรยาก็จะนำอาหารเข้ามาส่งให้ เฝิงพักที่ เกษตรกรใช้นอนจะสร้างต่อกับรตอี โกงัง หรือเกษตรกรบางรายจะกางมุ้งนอนบนรถที่ใช้ขนเป็ด

ภาพที่ 3.6 เฝิงพักที่เกษตรกรใช้สำหรับนอนเฝ้าฝูงเป็ดและที่เก็บรวบรวมไข่เป็ด

“ต้องนอนสูงๆ เข้าไว้ เพื่อมีคนเข้ามา ถ้านอนอยู่เตี้ย ตัดสายมุ้งก็ถึงตัวเราแล้ว แต่ว่าไปสมัยนี้ก็ยังสบายกว่าเมื่อก่อน อย่างเมื่อก่อน ตอนที่ยังไม่มีรถขนเป็ดนะ ต้องอาศัยนอนห่างนา ถ้านาไหนไม่มีห่าง ก็กางผ้าใบนอนกับพื้นนั่นแหละ หน้าหนาวกับหน้าร้อนไม่เท่าไร อีหน้าฝนนี่ลำบาก ฝนสาดที่ตัวเปียกไม่ได้หลับไม่ได้นอน บางคืนตื่นขึ้นมากบ เหยียดเข้ามานอนในเต็นท์เต็มไปหมด ต้องคอยระวังพวกตะขาบ พวกงู เวลาเลือกที่กางเต็นท์ก็ต้อง

เลือกที่โล่งๆ หน่อย ตรงไหนมีรูที่ดินมันเรียบก็ไม่ไปใกล้” (สัมภาษณ์น้ำ
ทะนง, 10 มีนาคม 2553)

เมื่อเปิดอายุได้ราว 18 เดือน จะเริ่มเป็นเบ็ดแเก่ที่ให้ไขฟองใหญ่ขึ้นที่เกษตรกรเรียกว่า
“ไขตั้งสอง” แต่เบ็ดจะให้ไขน้อยลงเกือบครึ่งหนึ่งหรือประมาณร้อยละ 40 ของจำนวนเบ็ดทั้งฝูง
เกษตรกรจะติดต่อให้พ่อค้าคนกลางมาจับเปิดไปขายต่อให้โรงฆ่าสัตว์นำไปแปรรูปเป็นอาหารชนิด
อื่น ต่อไป เช่น เบ็ดพะโล้ โดยเกษตรกรจะขายเปิดปลดระวางในราคาตัวละ 25 บาท บางครั้ง
เกษตรกรบางรายจะแบ่งเปิดให้กับญาติพี่น้องหรือขายต่อให้คนรู้จักในราคาถูกเพื่อนำไปเลี้ยงต่อ ซึ่ง
วิธีการเลี้ยงก็จะทำเล้าให้เปิดอาศัยอยู่หลังบ้านและปล่อยให้เปิดหาอาหารกินเองตามคลองนางนา
เปิดจะออกหากินทั้งวันจนกระทั่งช่วงเย็นจึงจะกลับเข้าเล้า หรือชาวบ้านที่จับปลาได้ก็จะให้เปิดกิน
หัวปลาที่ตัดออกจากการทำปลาแห้ง ซึ่งชาวบ้านที่เลี้ยงเปิดไว้นี้ก็จะมีไขเปิดไว้กินโดยไม่ต้องซื้อหา
การเลี้ยงเปิดในแต่ละรอบการผลิต เกษตรกรจะมีค่าใช้จ่ายต่างๆ ดังนี้

ตัวอย่างการคำนวณค่าใช้จ่ายและรายได้ที่มาจาก การเลี้ยงเปิดไขโล่ทุ่งในรูปแบบที่ 2 (ดู
ตารางที่ 3.2 และตารางที่ 3.3) ซึ่งตัวอย่างนี้เป็นการคำนวณที่อ้างอิงกับการเลี้ยงเปิดในรายของพี่
แจ่ม ที่เริ่มเลี้ยงเปิดเล็กจำนวน 3,000 ตัว แบ่งขายเปิดสาว 1,500 ตัว เก็บไขเปิด 1,200 ตัว และขาย
เปิดปลดระวาง 1,000 ตัว โดยระยะเวลาในการเลี้ยงเปิด 18 เดือน พบว่า เกษตรกรมีต้นทุนในการ
ผลิตเท่ากับ 415,260 บาท ทั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการคิดคำนวณ “ค่าอุปกรณ์และค่าซ่อมบำรุง” หมายถึง
ค่าเครื่องมือทุกชนิดที่ใช้ในการเลี้ยงเปิด เช่น ตาข่าย รางน้ำ รางอาหาร หลอดไฟ รวมทั้งค่า
เสื่อมสภาพของเครื่องมือ “ค่าเช่าที่ดิน” หมายถึง ค่าตอบแทนการใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่เกษตรกรจ่าย
ให้กับชาวนาทั้งที่เป็นการให้ไขเปิดและเงินสด “ค่าน้ำมัน” หมายถึง ค่าน้ำมันที่ใช้ในการเคลื่อนย้าย
ฝูงเปิด “ค่าสาธารณูปโภค” หมายถึง ค่าใช้จ่ายที่เป็นค่าน้ำประปาหมู่บ้านและค่าไฟฟ้าที่เกษตรกรใช้
ในการอนุบาลเปิดเล็กในโรงเรือน และ “ค่าแรงงานของเกษตรกร” ผู้ศึกษากำหนดให้แรงงานชาย
230 บาทต่อวัน และแรงงานหญิง 200 บาท และกำไรที่ได้จากการเลี้ยงเปิดไขโล่ทุ่งต่อรุ่นมีมูลค่า
745,000 บาท ซึ่งมาจากการขายเปิดสาว 135,000 บาท ขายไขเปิด 585,000 บาท (อัตราการใช้ไข
ของเปิดเท่ากับร้อยละ 50 ของจำนวนเปิดทั้งฝูง และราคาที่พ่อค้าคนกลางรับซื้อไขเปิดฟองละ 2
บาท) จำนวนเปิดและขายเปิดปลดระวาง 25,000 บาท

ตารางที่ 3.2 ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงเป็ดไข่ต่อรุ่น (18 เดือน)

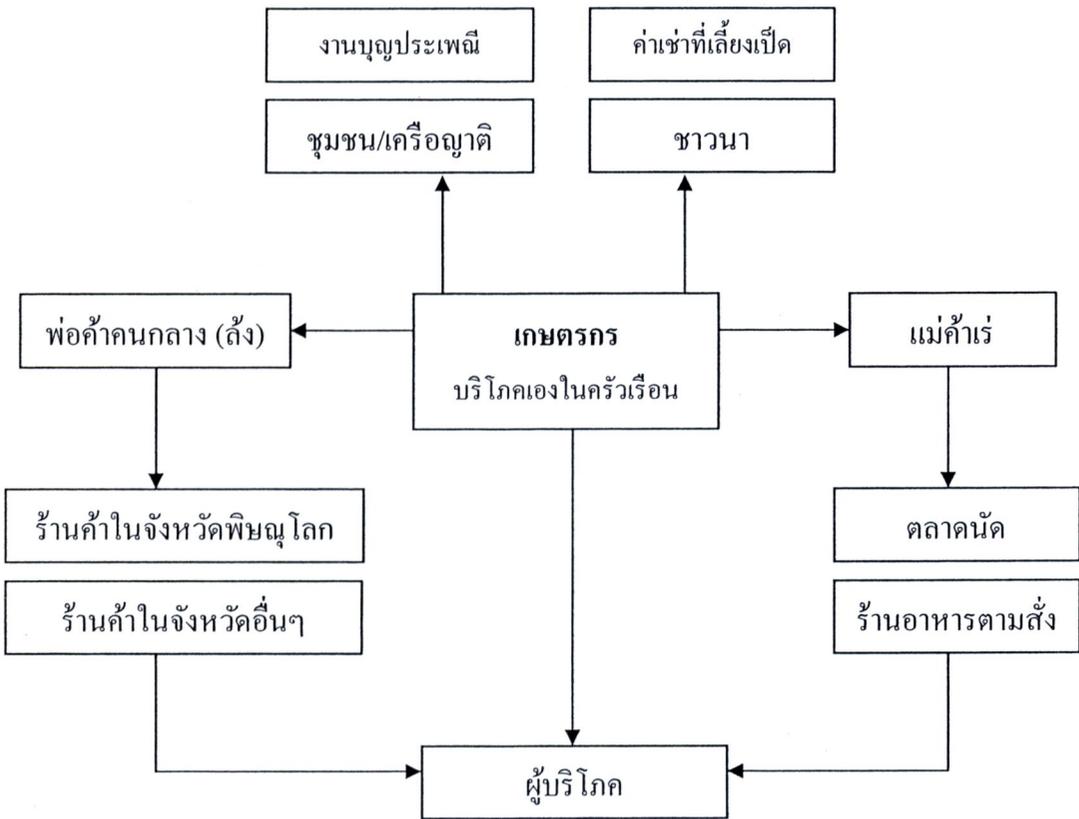
รายการค่าใช้จ่าย	จำนวน	ราคาต่อ หน่วย	จำนวน วัน	จำนวน เดือน	จำนวน เงิน (บาท)
ค่าเป็ดเล็ก	3,000 ตัว	20			60,000
ค่าขนส่งจากโรงฟักไข่	1 ครั้ง	2,000			2,000
ค่าอาหารเป็ดเล็ก	2 กระสอบ	480	21		20,160
ค่าอาหารเสริม					
- ข้าวเปลือก	1 เกวียน	8,000			8,000
- หญ้าข้าวฉง	20 กระสอบ	80			1,600
ค่าเวชภัณฑ์					
- วิตามิน	3 ซอง	100	21		6,300
- วัคซีนกาฬโรคเป็ด	15 ขวด	200		9	27,000
- วัคซีนอหิวาต์เป็ด	30 ขวด	100	1		3,000
ค่าอุปกรณ์และค่าซ่อมบำรุง		3,000			3,000
ค่าเช่าที่ดิน		100	10	17	17,000
ค่าน้ำมัน		200	10	17	34,000
ค่าสาธารณูปโภค		1000		1	1,000
ค่าแรงงาน	2 คน	430	30	18	232,200
รวม					415,260

ตารางที่ 3.3 รายได้ที่มาจากการเลี้ยงเป็ดไข่ได้ทุ้งต่อรุ่น (18 เดือน)

	จำนวน (ตัว)	ราคาต่อ หน่วย (บาท)	จำนวน วัน	จำนวน เดือน	จำนวน เงิน (บาท)
ขายเป็ดสาว	1,500	90			135,000
ขายไข่เป็ด	750	2	30	13	585,000
ขายเป็ดปลดกระวาง	1,000	25			25,000
รวม					745,000

ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม (2553)

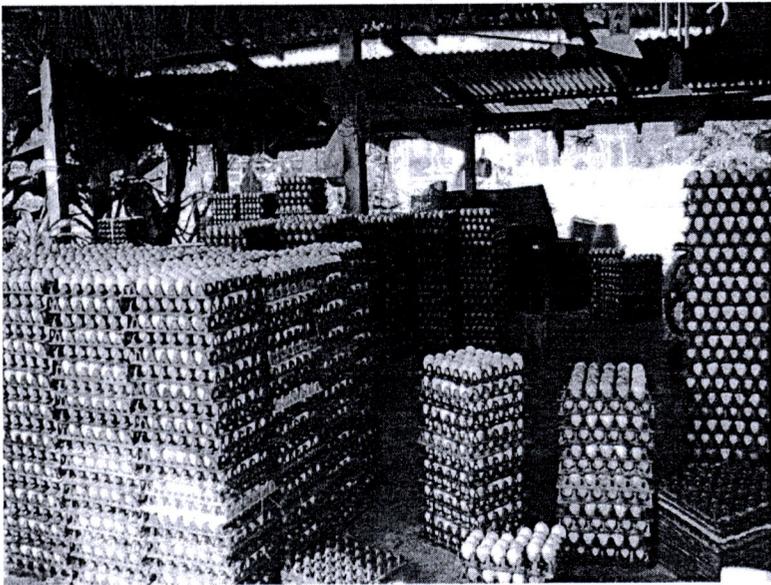

แผนภูมิที่ 3.7 การกระจายผลผลิตไข่เป็ดของเกษตรกร

แต่อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม พบว่า ในปัจจุบันเกษตรกรผู้เลี้ยงเป็ดไล่ทุ่งหลายรายมีการรวมกลุ่มกันเพื่อซื้อเป็ดเล็กจากโรงฟัก ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยให้เกษตรกรซื้อได้ในราคาที่ถูกลงกว่าซื้อผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งในระบบนี้เกษตรกรก็ต้องมีเงินลงทุนและต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเกษตรกรด้วยกันเอง เช่น การรวมกลุ่มซื้อเป็ดเล็กเพึ่งฟักในหมู่เครือข่าย การรวมกลุ่มกันซื้อนี้เกษตรกรทำให้ไม่มีข้อผูกมัดกับพ่อค้าคนกลาง ในช่วงที่ไข่เป็ดมีราคาสูงขึ้นเกษตรกรก็สามารถขายไข่ให้กับแม่ค้าเร่ที่ให้ราคาสูงกว่า หรือขายให้ผู้บริโภคได้โดยตรง อย่างไรก็ตาม หากปริมาณไข่เป็ดของเกษตรกรมีมากเกินไปความต้องการของตลาดในท้องถิ่น บางครั้งเกษตรกรก็ยอมขายให้พ่อค้าคนกลางด้วยเช่นกัน

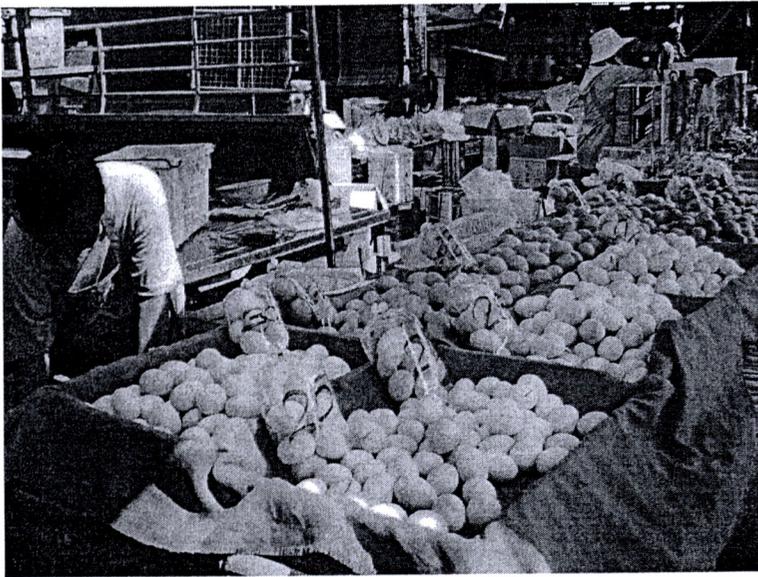
“เมื่อก่อนก็ให้ส่งซื้อให้มันแหละ แต่มันหน้าเลื้อคนะ ไข่พวกนี้ กดราคาไข่เราตลอด เขาขายในตลาดกันสิบ (ฟอง) ยิบ (ยี่สิบ) ห้ายิบหกบาท มันให้เราแค่สิบแปดบาท อย่างมากก็ได้สิบยี่สิบ แต่เราก็ต้องขายให้เพราะเอาเปิดเขามาแล้ว บางทีมันก็อ้างไข่ตึงๆ ราคาไม่ดี เมื่อก่อนก็มีแอบขายให้พวกแม่ค้ามัง ขายให้ชาวบ้านมัง เขาก็แวะมาถามเรื่อย มีไข่ไหม ราคา ก็

ดีกว่าขายให้ล้ง แต่ให้รู้ไม่ได้นะ มันค่าตายเลย แต่อย่างว่ามันก็ตรวจยาก เขาไม่ได้มาเผ่าตอนเก็บไข่เลยนี้ มาตอนหลังนี้ก็รวมๆ กันซื้อใครจะเอาเปิดเท่าไรมั่ง ก็โทรไปที่โรงฟักเลย ขอเบอร์จากคนที่เอาเปิดมาส่งนั่นแหละ โอนเงินไปให้เขาก่อน เขาก็หาคคนขับรถขนเปิดมาส่งให้ ค่าคนขับนี้จ่ายต่างหาก เขาส่งเปิดแล้วถึงจ่าย พวกที่เลี้ยงเปิดเล็กเยอะก็ขายเปิดไข่ให้พวกๆ กันนี้แหละ บางเจ้าเขาก็อยากอนุบาลเอง” (สัมภาษณ์น้ำสมหมาย, 8 มีนาคม 2553)

ภาพที่ 3.8 ไข่เปิดที่ถูกรวบรวมมาไว้ที่บ้านของพ่อค้าคนกลาง

ในพื้นที่อำเภอบางกระทุ่มมีตลาดสดประจำอำเภอที่เปิดจำหน่ายสินค้าในช่วงเช้าอยู่หน้าบริเวณสถานีรถไฟ ซึ่งทุกเย็นวันพฤหัสบดีจะมีตลาดนัดที่เป็นแหล่งจับจ่ายซื้อของของชาวบ้าน และทุกเย็นวันจันทร์ก็จะมีตลาดนัดใกล้เคียงที่ว่าการอำเภอ นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านต่างๆ ก็มักจะมีตลาดนัดที่หมุนเวียนไปเปิดขายของเป็นประจำทุกวัน ซึ่งแม่ค้าเร่ก็จะนำไข่เปิดที่รับซื้อจากเกษตรกรมาทำความสะอาด คัดขนาดและนำไปวางขายให้กับผู้บริโภค ในขณะที่เดียวกันแม่ค้าเร่เหล่านี้ก็จะนำไปส่งยังร้านขายของชำและร้านอาหารตามสั่ง ซึ่งจากสังเกตของผู้ศึกษา พบว่าร้านอาหารตามสั่งจะนิยมใช้ไข่เปิดในการปรุงอาหารมากกว่าไข่ไก่ เพราะหาซื้อได้ง่ายและมีราคาถูกกว่าไข่ไก่

ภาพที่ 3.9 ไข่เป็ดที่วางขายในตลาดนัด

นอกจากนี้แล้ว จากแผนภูมิที่ 3.7 จะเห็นว่านอกจากการขายไข่เป็ดให้กับทั้งพ่อค้าคนกลาง แม่ค้าเร่ และผู้บริโภคโดยตรง และนำมาอบให้ชาวนาเป็นค่าตอบแทนการใช้พื้นที่นาแล้ว เกษตรกรยังเก็บผลผลิตไข่เป็ดส่วนหนึ่งไว้บริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญ รวมทั้งการให้ผลผลิตกับเครือข่ายในลักษณะการให้เปล่า และการบริจาคให้กับการทำกิจกรรมในชุมชน เช่น หากวัดนางนามีการทำบุญต่างๆ เกษตรกรก็จะนำไข่มาอบให้กลุ่มแม่บ้านทำอาหารเลี้ยงผู้ที่มีส่วนร่วมทำบุญ หรือการมอบไข่เป็ดให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลไปปรุงอาหารและนำมาเลี้ยงอาหารกลางวันเด็กนักเรียนในโรงเรียนบ้านนางนา เป็นต้น

การต่อรองของผู้กระทำการต่างๆ บนการผลิตไข่ไก่ไข่เป็ด โดยเฉพาะการเลือกใช้ทุนที่มีอยู่อย่างชาญฉลาดนับเป็นยุทธวิธีที่สำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้กระทำการต่างๆ เพื่อมิให้เกิดการเอาัดเอาเปรียบกันและสร้างความเป็นธรรมเพื่อให้ครัวเรือนยังคงสามารถดำรงชีพต่อไปได้

3.4 สรุป

ในขณะที่เกษตรกรต้องพึ่งพาการใช้พื้นที่เลี้ยงสัตว์จากที่นาของชาวนา พวกเขาก็ต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางในการลงทุนซื้อเปิดทั้งเปิดเล็กหรือเปิดสาวด้วยเช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของเกษตรกรและพ่อค้าคนกลางมิได้เป็นเพียงความสัมพันธ์ในลักษณะการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด (market exchange) และลักษณะของการเอารัดเอาเปรียบและการขูดรีดของนายทุนเท่านั้น แต่ยังมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างทั้งสองฝ่ายอยู่ด้วย นอกจากนี้แล้วการผลิตไข่เปิดในระบบไข่ทุ่งยังมีได้ขึ้นอยู่การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่เป็นเงินเพียงเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับการจ้างทางสังคมด้วย นั่นก็คือ จำนวนแรงงานและการจัดการแรงงานในครัวเรือนของเกษตรกร และการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวนาและชาวสวน รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรด้วยกันด้วย อย่างไรก็ตาม การที่การเลี้ยงเปิดไข่ไข่ทุ่งเป็นการผลิตที่มีมูลค่าสูงทำให้มีการต่อรองของผู้กระทำกรต่างๆ อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ ทั้งจากการใช้สารเคมีของชาวนาและการอพยพเข้ามาของนกปากห่าง รวมทั้งการขยายตัวของตลาดทุนนิยมและระบบโลกาภิวัตน์